

SMETIM, TOREJ SEM

AVTORICA

MENTOR TEORETIČNEGA DELA

MENTOR PRAKTIČNEGA DELA

SOMENTORICA

ŠTUDIJSKA SMER

LETO

Doroteja Erhatic

doc. dr. Tomislav Vignjević

prof. Alen Ožbolt

doc. mag. Maja Smrekar

Kiparstvo

2022

Naša družba je primarno opredeljena kot potrošniška, saj na množični proizvodnji in potrošnji ne temelji le gospodarstvo, temveč tudi življenjski in kulturni modeli. To je jasno, če pogledamo, kako politika, trg in mediji implicitno in eksplicitno poudarjajo pomen potrošnje za naš obstoj. Pričujoča raziskava odkriva odnose med umetnostjo in potrošništvom ter odpadki. Slednji so povezani z razkošjem in presežkom, hkrati pa pomenijo potencial za ponovno uporabo. Kako se smeti lahko uporabljajo kot medij za opozarjanje na določene teme?

IZHODIŠČE

Potrošništvo in praznina

Potrošnja je na splošno percipirana kot zadovoljevanje človekovih potreb, toda »potrošništvo ni samo proces trošenja, marveč tudi oblika produkcije, produkcija kulture in identitet« (Kurdija 2000, 11). Potrošnjo lahko razdelimo v tri sklope, to so utilitarno-racionalna potrošnja, statusna potrošnja in individualna potrošnja. Pojmovanje potrošnje kot racionalnega delovanja je značilno za ekonomijo, pri čemer pa potrošnjo kot kulturno prakso izključuje, saj naj bi želje izhajale iz posameznikovih funkcionalnih potreb. Sociološko proučevanje na drugi strani izpostavlja neracionalne vidike potrošnje, saj preference ljudi variirajo glede na okolje in položaj. Kot izpostavi Erhatic, poleg potrošništva pomembno vlogo igra tudi množična proizvodnja. Še več, opozori, da ju je treba obravnavati kot celoto. Ali kot že leta 1955 pojasni ekonomist Victor Lebow:

- ↪ »Naše izjemno produktivno gospodarstvo zahteva, da potrošnja postane naš način življenja, da kupovanje in uporabo dobrin spremenimo v obrede, da v potrošnji iščemo duhovno zadovoljstvo in zadovoljstvo svojega ega. Stvari moramo vedno hitreje porabljeni, iztrošiti, nadomeščati in zavreči.« (Kimberley 2013)

Naslanjajoč se na Baumana in Campbella, Passini trdi:

- ↪ »Kot je izpostavil Bauman (2007), se je s prehodom od navadne porabe k potrošništvu zgodila nekakšna 'potrošniška revolucija', ki je za mnoge ljudi potrošnjo povzdignila v enega od ciljev svojega obstoja (Campbell 1989). Četudi ta poudarek na potrošnji kot *raison d'être* ne zadeva vseh posameznikov v kapitalističnih družbah, [...] se nekateri učinki potrošništva na vsakdanje življenje in interakcijo z drugimi tičejo vseh nas, ker je potrošništvo del družbe in kulture, s katero smo povezani na vsakodnevni ravni. Znotraj ekonomske perspektive se potrošništvo nanaša na gospodarske politike, ki poudarjajo potrošnjo, in prepričanje, da bi morala svobodna izbira potrošnikov določati gospodarsko strukturo družbe. Toda, ali je ta domnevna svoboda izbire resnična ali so ljudje spremenjeni v sužnje potrošnje in zato manj svobodni? Paradoks je v tem, da je potrošništvo kultura eksperimentiranja, ki s spodbujanjem nenehnega kupovanja 'novega' in nezadovoljstva s 'starim' ter s tako hitrim spreminjanjem, da je novo takoj že zastarelo, vodi v kulturo večnega nezadovoljstva: v 'navidezno neskončno zasledovanje želje' (Campbell 1989, 37).« (Passini 2013, 370)

KRITIČNO PREČENJE PROBLEMA

Smeti, stvari in njihova vrednost

- ↪ »Vprašanje angažiranosti umetnosti v razmerju do potrošništva je danes še vedno ali pa morda celo vse bolj aktualno. Kapitalizem in politika hodita z roko v roki. Potrošništvo nasploh in potrošniška središča, ki vključujejo centre za distribucijo kulturne industrije, se bojujejo proti sovragu, ki je že premagan, to je proti mislečemu subjektu. Potrošnja je postala središčna aktivnost v sodobnem družbenem življenju.« (Tratnik 2016, 136-137)

Na tej točki Erhatic lucidno sprevrže Descartesov najpogosteje citiran rek *Cogito, ergo sum* (Mislim, torej sem) v *Smetim, torej sem*. Descartes je predpostavljal, da je dokaz obstoja človeka že ta, da človek misli, ne glede na to, ali je morda v zmoti. Zdaj pa vse kaže na to, da bo dokaz našega obstoja ostal še stoletja za nami v obliki zavržene embalaže. Čeprav sta se zahodna družba in znanost razvili na temeljih racionalizma, ki nam govori, da dvomimo o vsem, o čemer lahko, smo nekako pozabili na to in se razbremenili odgovornosti za lastna ravnanja. Potrošnja in smeti definirajo našo družbo ter vplivajo na naravo, ekonomijo, ekosisteme, socialne strukture in naše vrednote. Pri tem »fenomen smeti pride v ospredje ne le kot stranski produkt proizvodnih procesov, temveč kot sestavni del ciklov proizvodnje in porabe« (Pye 2010, 9). Vsak dan v stranišča in koše za smeti odlagamo nezaželen material, ga splaknemo, odnašamo, da se ga znebimo. Odpadki so na ulicah, v tovarnah, rekah, jezerih, oceanih in se v obliki tako imenovanih vesoljskih ostankov vrtijo okrog sveta.

Z drugimi besedami: »Naše smeti so kot zaveza; kar zavržemo, govori o naših vrednotah, naših navadah in našem življenju. [...] Naše smeti so del nas, ne glede na to, ali jih priznavamo ali ne« (Lukas 2012, 25). Če nam je dobro znan rek *Si, kar ješ* (*You are what you eat*), je morda malo manj znana, a relevantna izpeljanka *You are what you consume*, ki trdi, da lahko konstruiramo svojo identiteto s tem, kaj in kako kupujemo, konzumiramo. A. J. Weberman pa je parafraziral: »You are what you throw away« (Dreifus 1971).

V *Rubbish Theory* Michael Thompson antropološko pristopa do predmetov in natančno izrisuje tudi vmesna stanja, ki imajo dvoumno vrednost. V grobem gledano opisuje tri kategorije predmetov, ki so razvrščeni glede na svojo družbeno vrednost; prehodni (tisti, ki jim vrednost pada čez čas, to je večina navadnih dobrin); trajni (tisti, ki se jim sčasoma vrednost povečuje ali jo ohranjajo); in tretji, kategorija smeti, katerih vrednost ni čisto jasna, oziroma so v vmesnem stanju. Ti predmeti so zmožni iti po poti navidezne tranzicije od minljivosti k trajnosti. Prehodni predmeti pa postopoma izgubljajo vrednost, življenjsko dobo ter počasi drsijo v smeti (1979, 9–10).

Eden ključnih načinov, kako predmeti lahko drsijo od kategorije smeti do trajnih, je skozi dejanje iskanja. »Najdba« je osrednji termin v veliko potrošniških aktivnostih na področju nenovega, rabljenega, uporabljenega. Tako je zbiratelj lahko nekakšen raziskovalec. Ta »lov in iskanje« Gabriel in Lang označita za »skrivnost pridobivanja nečesa zastonj, v svetu, kjer je treba vse plačati« in predpostavlja nekakšno »zmago nad sistemom« (Gabriel et al. 2015, 67).

Najdba se nanaša na odkritje in predpostavlja, da je bilo nekaj sicer spregledano, prezrto ali skrito. Koncept najdbe prav tako nakazuje, da ima najden predmet lastnosti, ki so jih drugi (ali pa tudi mi sami) v preteklosti spregledali, kot tak pa je tesno povezan z »razkritjem« (*bringing to light*), pri čemer se najdba lahko nanaša na lastnosti predmetov in tudi na same predmete (Parsons 2007, 392). Prav ta misel pa nas po Erhatič lahko usmeri v njihove potenciale, saj so predmeti, objekti morda bili tam ves čas, vendar so se nam nenadoma zazdeli uporabni. Mogoče smo nekatere vidike preprosto obelodanili. Prehod iz stvari, ki ima malo ali nično vrednost (smet), v trajno vrednost, lahko povzroči razmeroma majhen premik v načinu, kako nekaj gledamo, vidimo, dojemamo. Ta razlika je predvsem ta, da razmišljamo z vidika gibanja, kroženja, s čimer se odmikamo od linearnega potrošniškega razmišljanja povpraševanje-ponudba/produkcija (Cooper 2008, 2).

ODGOVOR NA PREPOZNANO

Iskanje načinov upora

Strasser pravi: »Nič ni samo po sebi smet,« (1999, 5) in se pri tem nanaša na Douglasov rek o umazaniji, ki pravi, da »Čevlji sami po sebi niso umazani, vendar jih je umazano položiti na jedilno mizo; hrana sama po sebi ni umazana, vendar je nemarno, če jo pustimo v spalnici, oblačila, ki ležijo na stoli; zunanje stvari v notranjih prostorih; stvari zgoraj, namesto spodaj itd.« (2003, 36). Kot izpostavi Erhatič, to preprosto pojasnjuje, da se naše dojemanje predmetov spreminja v kontekstu njihove uporabe in lokacije, in s tem zgovorno kaže, da smeti pritegnejo pozornost ljudi le, kadar so na napačnem mestu.

Zato Erhatič zatrdi, da vrednost ni vgrajena lastnost predmeta, ampak je odvisna od našega načina gledanja in postavitve predmetov. Na tej podlagi lahko prevrednotenje stvari dosežemo skozi tri prakse, ki vključujejo iskanje predmetov, prikaz predmetov ter preoblikovanje in ponovno uporabo predmetov. Vsaka od teh praks spreminja način, kako gledamo na predmet, ki ga premaknemo, iz obravnave kot »smet« brez vrednosti do »trajnega predmeta« naraščajoče vrednosti (Parsons 2007, 393). Gre za prakse, ki so lahko zelo zanimive in praktične tudi na področju umetniškega ustvarjanja, saj nas umetnost lahko v določenih trenutkih vrže iz ravnovesja, nas ujame znotraj čudnosti in neznanega. Umetnost nam lahko pomaga videti in prav zato jo lahko razumemo »kot enega redkih prizorišč, ki je odprto za razkrivanje bistva stanja v družbi«, s čimer nam

»umetnost omogoča, kot je strnil Louis Althusser, videti resničnost obstoječe ideologije, čeprav je sama del te ideologije« (Mattick 2013, 269).

Erhatič je na danih analitično-teoretičnih podlagah v svojem magistrskem delu ustvarila štiri različna avtorska dela, ki so se razvijala eno v drugo na način reciklaže – tako v smislu ponovne uporabe materiala kot tudi reciklaže idej. Temeljila so na naslednjih izhodiščnih točkah, nekakšnem etičnem kodeksu lastne produkcije:

- ↪ Izhajam iz tega, kar lahko dobim zastonj, poberem, najdem, pridobim brez finančnega vložka.
- ↪ Nimam lastnega ateljeja ali možnosti hrambe del, zato jih moram sproti reciklirati.
- ↪ Izogibam se proizvajanju dodatnih smeti zavoljo svoje ideje, izražanja, potrebe razstav in podobno.
- ↪ Ne uporabljam zdravju in okolju strupenih ali škodljivih snovi in materialov.

Prvo delo, naslovljeno *Koliko embalaže potrebuješ ...*, izpostavlja problematiko embalaže, tako s stališča pretirane količine materialov, ki se uporabljajo za embaliranje, kot tudi z vidika dolgoživosti teh materialov, ki po uporabi še desetletja, celo stoletja obstajajo kot smeti. Gre za skulpturo iz betonskih odlitkov kartonastih škatel, ki tvorijo monumentalno plastiko in tako satirično povečujejo smeti. (FIG. 12)

Kartonaste škatle je Erhatič uporabila tudi v naslednjem delu z naslovom *Zid*, v katerem so kot gradniki tvorile zid, ki je razmejeval razstavni prostor na dva dela. V sredini zidu je zevala raztrgana luknja kot simbol upora proti vrednotam, ki jih narekuje potrošniška kultura. Prav te kartonaste škatle je avtorica uporabila tudi pri naslednjem delu, performansu in instalaciji *Pretvarjanje*, kjer jih je raztrgala in zmlela v papirno pulpo, iz katere je nato ročno izdelala velike formate tankega papirja. S tem je Erhatič dosegla ravno obratne fizikalne lastnosti materiala – iz kompaktnega, netransparentnega v lahek, prosojen material – in dokazala, da so lahko odpadki dragocen materialni vir za ponovno uporabo. Ob tem je avtorica z dolgotrajnim, fizično napornim procesom izdelave izpostavila, da v nasprotju s kapitalistično hiperprodukcijo trajnostno delovanje zahteva več truda in časa. (FIG. 13-14)

Ročno izdelane kose papirja je avtorica nazadnje znova uporabila za razstavno postavitve *Naj ti bo čas dolg* v Galeriji Alkatraz. Veliki formati papirja so bili razobešeni po celotnem razstavnem prostoru na način, da so tvorili koridorje, med katerimi so se lahko obiskovalci sprehajali. S praznimi, nepopisanimi kosi ročno izdelanega papirja, ki so pomirjujoče

valovali v zraku, je avtorica obiskovalcem ponudila možnost, da se umirijo. Z razstavo je izpostavila, kako pomembno je, da si v današnjem hitrem, potrošniško naravnem svetu, ki je prenasičen z izdelki in informacijami, vzamemo čas zase in svoje misli. (FIG. 15)

S svojimi štirimi deli je avtorica v praksi izpostavila tudi enega izmed načinov upora proti sistemu. Namreč, kot še zatrdi, prav to, da se danes nečemu posvetimo, je lahko ena od oblik upora, pa naj bo to ustvarjanje, poslušanje glasbe, obisk galerije, pridobivanje znanja, novih spretnosti ... vse to pomeni vzeti si čas zase. Je naložba, ki ni materialnega tipa, in je popolno nasprotje družbi, ki nagrajuje instantne potešitve, rešitve in rezultate. Sistem nas uči, da se zadovoljimo večinoma z materialnimi dobrinami ali storitvami na hitro in brez pomislekov ali pretiranega truda. A šele ko v nekaj vložimo ogromno ur truda in potrpežljivosti, šele takrat rastemo, se učimo, razvijamo in smo lahko zadovoljni z rezultatom. Vse drugo deluje le kot mašilo, kratkotrajna potešitev.

REFERENCE

- Bauman, Zygmunt. 2001. »Consuming life.« *Journal of Consumer Culture* 1. <https://realsociology.edublogs.org/files/2013/09/168709399-Zygmunt-Bauman-Consuming-Life-2007-1107cis.pdf> (13. 2. 2021).
- Campbell, Colin. 1989. *The romantic ethic and the spirit of modern consumerism*. London: Blackwell Publishers.
- Cooper, Tim. 2008. »Slower consumption: reflections on product life spans and the 'Throwaway society'.« *Journal of Industrial ecology*, 9/1-2. https://www.researchgate.net/publication/227733907_Slower_Consumption_Reflections_on_Product_Life_Spans_and_the_Throwaway_Society (10. 10. 2020).
- Douglas, Mary. 2003. *Purity and danger: an analysis of concepts of pollution and taboo*. New York: Routledge. https://monoskop.org/images/7/7d/Douglas_Mary_Purity_and_Danger_An_Analysis_of_Concepts_of_Pollution_and_Taboo_2001.pdf (4. 1. 2021).
- Dreifus, Claudia. 1971. »Bob Dylan in the alley: the Alan J. Weberman story.« *RollingStone*. <https://www.rollingstone.com/music/music-news/bob-dylan-in-the-alley-the-alan-j-weberman-story-189254/> (2. 10. 2020).
- Gabriel, Yannis in Tim Lang. 2015. *The unmanageable consumer*. https://www.researchgate.net/publication/283326882_The_Unmanageable_Consumer (3. 5. 2020).
- Kimberley, Jason. 2013 »What is consumption? Who does it really serve?« *Cool Australia*. <https://www.coolaustralia.org/what-is-consumption-who-does-it-really-serve/> (17. 2. 2021).
- Kilbourne, Jean. 2006. »Jesus is a brand of jeans: How advertising affects the way we think and feel.« *New Internationalist*. <https://newint.org/features/2006/09/01/culture/> (3. 4. 2020).
- Kurdija, Slavko. 2000. *Družbene identitete in pomen potrošnje: potrošnja kot produkcija*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Mattick, Paul. 2013. *Umetnost in njen čas: Teorije in prakse moderne estetike*. Ljubljana: Sophia.
- Parsons, Liz. 2007. *Thompson's rubbish theory: exploring the practices of value creation*. Keele.
- Passini, Stefano. 2013. »A binge-consuming culture: The effect of consumerism on social interactions in western societies.« *Culture & Psychology*. https://www.academia.edu/11846709/A_binge_consuming_culture_The_effect_of_consumerism_on_social_interactions_in_western_societies (27. 2. 2024).
- Pye, Gillian. 2010. *Trash culture: objects and obsolescence in cultural perspective*. Bern: Peter Lang AG.
- Strasser, Susan. 1999. *Waste and want: a social history of trash*. New York: Henry Holt.
- Thompson, Michael. 1979. *Rubbish theory, the creation and destruction of value*. Oxford: Oxford University Press.
- Tratnik, Polona. 2016. *Umetnost kot intervencija*. Ljubljana: Sophia.